

# Rekrut-psykose

Af JOHANNES NIELSEN, Psykiatrisk Hospital, Risskov, og  
HENNING SKOV, Landsarkivet for Nørrejylland, Viborg

*Rekrut-psykose er titlen*

*på en psykiatrisk forelæsning om en rekrut fra Thisted,  
holdt af daværende professor i psykiatri ved  
Københavns Universitet, Knud Pontoppidan i maj 1895*

Overlæge Johannes Nielsen skriver som indledning:

Forelæsningen er et grelt eksempel på halvfemsernes intellektuelle hovedstadshovmod overfor bønderne og nok i særdeleshed overfor de jyske bønder samt den såkaldt dannede klasses hovmod overfor almuen, som man anså for mindrebegavede. Forelæsningen er i det hele taget et eksempel på stands- og klasseforskelle på et niveau, som vi har svært ved at forestille os i dag knap 100 år senere. Sidst, men ikke mindst, tegner den et billede af det barske soldaterliv i København med diskriminering af bønderkarle og i det foreliggende tilfælde af en karl fra Thisted-egnen i en sådan grad, at han brød sammen og fik, hvad professor Pontoppidan i sin forelæsning kalder en rekrut-psykose.

Ud fra Knud Pontoppidans beskrivelse af hvad der gik forud for Thisted-rekruttens depression, er det forståeligt, at han udviklede en sådan depression, der i øvrigt sandsynligvis blev helbredt, så snart han vendte tilbage til sit hjem i Thy. Man kan selv dømmes efter at have stiftet bekendtskab med Knud Pontoppidans forelæsning for de medicinske studenter.

Forelæsningen blev holdt i maj 1895 og gengives her efter Knud Pontoppidans "Psykiatriske Forelæsninger og Studier", udgivet år 1895 og fotografisk genoptrykt af Janssenpharma A/S, 1982. Af diskretionshensyn vil journalen kun blive citeret i et kort uddrag. Med disse ord indledes forelæsningen:

"Mine herrer.

Denne unge patient, en bondekarl fra Jylland, er for tiden militærarbejder og har været i tjenesten siden 1 f. m. Men han ligner alt andet end en krigsmand, således som han sidder her ynkeligt grædende. I en hel uge have vi været vidne til denne endeløse flæben og tuden. Han klynger sig til enhver, der kommer i hans nærhed, som et hjælpeløst og forskræmt barn, og hans hoved synes ikke at rumme nogen anden tanke end den, at han vil hjem til Thisted".

Patienten var indlagt på 6. afdeling, Kommunehospitalet, København, fra den 15.5.1895 til den 27.5.1895. Dagen efter indlæggelsen den 16.5.1895 skriver professor Pontoppidan bl.a. følgende i journalen:

"Siden indlæggelsen har patienten flere gange være flæbende, kan ikke besvare noget spørgsmål, uden at dette indledes med rindende tårer, og svarene er som regel ufuldstændige og i høj grad barnlige. Han tror at have begået noget kriminelt ved at have mødt syg i tjenesten; hvori hans sygdom består, lykkes det ikke at få at vide. Regneopgaver udføres nogenlunde korrekt, men med en kolossal træghed. De mest elementære kundskaber i geografi er ham nærmest fuldstændig fremmede. Indgående oplysninger lykkes det ikke at få på grund af hans fjogede, vedvarende spørgsmål, om han er en

forbryder. Han er orienteret, men ikke hallucineret. Hans udseende er meget barnligt, fjoget som helhed, noget stort hoved uden fremtrædende degenerationstegn når undtages en dygtig høj gane og en lidt langt fremrykket hårgrense på panden".

Forelæsningen fortsætter:

"Vi have her, m.h., en type; den unge mand gengiver nøje billedet af en række tidligere patienter. Hvert år, når det nye mandskab har givet møde, plejer vi at få en og anden herind i en ganske lignende jammerfuld tilstand. Det er bestemte elementer, der sammensatte denne rekrut-psykose, og man kan opstille en nogenlunde konstant række af ætiologiske faktorer.

1) For det første drejer det sig altid om landboere, mest jyder. Det er ikke just altid imbecile personer, men dog enfoldige, naive mennesker, ukendte med den store verdens tummel og besvær. Vor patient har åbenbart kun et lavmål af intelligens. Med sin måbende mund og hele fjogede udtryk minder han ganske om "den pantsatte bondedreng". Og dog skal han have gået skolen igennem uden vanskelighed, prætenderer endog en tid at have været en flink nr. 1. Han skriver også net og nogenlunde ortografisk, regner upåklageligt og har gjort god fyldest hjemme i faderens landbedrift. Men det må erindres, at fordringerne have været beskedne, og ved nærmere prøvelse viser han sig f.eks. så godt som ganske blottet for geografiske kundskaber.

Efter at have givet ham lejlighed til at vise sin almindelige skrivefærdighed, lader jeg ham med bortvendt ansigt skrive en del opgivne tal og ord med venstre hånd. De ser da, at han producerer en tydelig spejlskrift. Dette experiment, som ofte falder positivt ud hos børn (i øvrigt også hos voksne mennesker) skulle have en vis betydning for påvisningen af svag begavelse. For at forstå dette må man se lidt nærmere på, hvorledes fænomenet fremkommer.

Normalt er enhver abduktionsbevægelse af den ene hånd associeret med abduktionsbevægelse af den anden. Alle kombinerede bimanuelle bevægelser, der tillader os at gøre brug af denne association, foregår så at sige af sig selv, medens det fordrer opmærksomhed og overvindelse, når der samtidigt med abduktionsbevægelser af den ene hånd kræves abduktionsbevægelser af den anden. Hvis vi nu innervere vort skrivecentrum, men imod sædvane lader impulsen virke på venstre arms og hånds muskulatur, vil der være en tilbøjelighed til at føre skriftrækkene fra højre til venstre og med skrå hældning til venstre. Jo mere automatisk vi kan lade muskulaturen virke, desto lettere kommer der spejlskrift; jo mere opmærksomme vi er på, hvad der foregår, desto snarere korrigerer vi den tilstædeværende tilbøjelighed. At kunne skrive spejlskrift betyder altså en evne til så at sige at gøre sig dum, at

suspendere enhver bevidst hæmning og kontrollerende indskriden og lade den naturlige tendens til associationsbevægelser virke uforstyrret. For så vidt kan man være for intelligent til at skrive spejlskrift; men det er også kun i denne forstand, at der kan tillægges forsøget nogen værdi som intelligensprøve. Ikke desto mindre har det sin interesse at se, at det er lykkedes at påvise spejlskriftens større hyppighed dels hos halvidioter og epileptikere, dels i choreaen og andre infantile nervelidelser samt hos kvinderne.

2) Den næste erfaring, der fortjener at fremdrages, er denne, at allerede skrækken for det forestående bringer disse vordende krigere ud af ligevægt. Vor forrige patient af denne art, en karl fra Roskildeegnen, som med rædsel havde set indkaldelsesdagen imøde, rev sig i sidste øjeblik løs fra moder og kæreste og løb ad landevejen til København; han havde så at sige lukket øjnene og blindt kastet sig ud i det ubekendte. Denne jyde er ikke blot for første gang i hovedstaden, men har end ikke nogensinde været syd for Limfjorden eller set andre byer end Thisted. Siden han i efteråret var til session, har han hele vinteren "ikke haft lyst til noget", jævnlige grædt ved tanken om at skulle være soldat og udmalet sig militærlivet i de mørkeste farver. Dertil kan for hans vedkommende føjes et par særlige omstændigheder, der have været medvirkende til, at han allerede, da han mødte til tjeneste, bar på sin sindssygdom i begyndende udvikling. For det første var han opfyldt af masturbatoriske ængstelser og lod sig forlyde med, at han havde ødelagt sig selv ved onani og "ikke var som de andre karle", om hvem han sagtens har vidst, at de, når de skal i tjenesten, har brug for deres fulde mandbarhed og mandhaftighed. Dernæst har han været stærkt hypokondert optaget af et traume, ved hvilket han har tænkt sig sin militære fremtid yderligere kompromitteret. Han blev nemlig i vinter slået af en hest i højre side af underlivet og har klaget sig så meget derefter, at man endog har antaget tilstedeværelsen af et brok og ordineret ham en bandage. Ved indkaldelsen mødte han med en hertil sigtende lægeattest, uden at der dog kunne konstateres noget hernie. Det synes også, som om hans klager, der have været af temmelig vag natur, står i forbindelse med hans seksuelle hypokondri, så at han nu selv omtaler sine underlivssmerter som en blandet virkning af slaget og masturbationen.

3) Når nu sådanne individer møder som soldater med spirene til en sindssygdom, er der et ætiologisk moment, der mere end noget andet afgiver den determinerende årsag til sygdommens udbrud, nemlig hjemveen. Opvoksede under snævre forhold og lav horisont bliver de stærkt jordbundne; hjemlængslen gør sig mere imperativt gældende end hos de fleste andre mennesker. Dette har også været tilfældet med vor patient. Under sine besøg hos den enkelte familie, han kendte herovre, har han kun talt om sin længsel efter Jylland, ikke kunnet spise den gode mad, der blev sat for ham, eller ladet sig adsprede og opmuntre. Denne hjemve kan optræde med en så overdreven styrke og navnlig betinge så udtalte ikke blot sjælelige, men også legemlige forstyrrelser, at det bliver berettiget at betragte den som en virkelig sygdom. Den tekniske betegnelse for tustanden er nostalgi (jeg søger tilbage), og den beskrives ofte som en særegen form af melankoli. Det er bekendt, at de forskellige nationaliteter viser forskellig disposition for en sådan sygelig hjemve.

Navnlig have de sydlige bjerglande ord for at virke ejendommeligt dragende ved deres landlige skønhed og ynde. Goethes Mignon er et klassisk eksempel på denne følelses magt. Men også indenfor et lands enkelte provinser gør den sig gældende med forskellig styrke efter tilværelsens forskellige kolorit, og jeg skulle tro, at det herhjemme er den jyske jordbund, der stærkest drager sine sønner. Jo mere ensomt og afsides man lever, desto inderligere føler man sig bundet til stedet. De somatiske symptomer, der ledsager den nostalgiske melankoli, er navnlig appetitløshed, fordøjelsesbesværigheder og afmagring. Depressionen kan nå betydelige grader og fører ikke sjældent til livslede og selvmord. Hallucinationer må regnes for sjældne. Derimod er der en særegen tendens til impulsive handlinger. Vi får således at gøre med ildspåsættelser, foranstaltede af unge pyromaner, der under nostalgiske forstemning have villet bryde ud af det hele med en voldsom handling. Der er andre af disse unge patienter, som, når de holdes borte fra hjemmet, komme til at nære et umotiveret had og uvilje mod deres nye herrer og give denne følelse luft i voldshandlinger; vi har haft rekrutter, der ledede af en sådan uklar hævnfølelse have forløbet sig alvorligt overfor deres overordnede.

4) Den næste faktor, der må regnes med, er det uvante militærlivs indflydelse. Allerede de somatiske livsbetigelser undergår en forandring. Således tilstås der som regel i rekruttiden kun en sparsom søvn, og forplejningen er ofte mangelfuld i sammenligning med landboernes om end ikke altid meget nærende så dog særdeles rigelige kost. Denne mand er nok vant til arbejde,



men af en mere støt, jævnt fordelt art; under det raske soldaterliv, der bestandigt holder ham i ånde, har han følt sig anstrengt, øvelserne have taget stærkt på ham, navnlig under løb har han slet ikke kunnet få vejret og haft en fornemmelse af, at maven svulmede op. Om aftenen led han af smerter og ømhed i lemmerne, og han stod op med svimmelhed og ildebefindende.

Ved siden heraf betegner kasernelivet en fuldstændig forandret åndelig atmosfære. Den militære præcision må understøttes ved jævnlig opstramning og opstroppen, og den nødvendige bestemthed kommer desto lettere til at tage sig ud som hårdhed, jo mindre kvik man er i vendingen, og jo vanskeligere man har ved at få øjnene og benene med sig. Derfor er vor patient bestandig bleven forfjamsket og forstumlet; han har ikke blot følt sig legemlig anstrengt, men også ude af stand til at samle sine tanker. Han har, som han siger, ikke haft sin gode forstand i tjenesten. Yderligere er et sådant landsbybarn eksponeret derved, at han let bliver en skive for kammeraternes vittigheder. Han beklager sig da også over, at de har grint af ham og kaldt ham en gammel kærling. I øvrigt har der, efter hvad vi har fået oplyst, ingenlunde været tale om ondartet forfølgelse, men der bliver dog altid en forskel på københavnernes, for hvem de indbyrdes drillerier er en dagligdags ting, der ikke anfægter deres forsorne gemytlighed, og så på den anden side denne jyde, som ikke slutter sig til kammeraterne og som i sin tunghed, sin alvor og - lad os tilføje sin større ærekærlighed er ude af stand til at tage situationen med samme lethed. Allermest plejer det at være underofficerernes optræden, der giver anledning til klage. Således var en af vore patienter bleven stærkt afficeret ved, at sergenten gjorde ham det forslag, der ikke kan gengives med de originale drastiske udtryk, men som, omskrevet i sirlig stil indeholdt en henstilling, om det ikke var bedst, at man applicerede ham et frimærke på Nates og returnerede ham som ubrugelig. Sådanne "Kasernhofblüthe" har De og jeg, mine herrer, nemt ved at tage for, hvad de er. Vi opfatter først og fremmest disse taleformer efter deres humoristiske værdi, men på en stakkels fyr som denne virker jargonen forskrækkende. I nærværende tilfælde synes i øvrigt de overordnede at måtte frikendes for enhver hårdhed. Der er åbenbart taget meget facilt på patienten. Særligt har løjtnanten søgt at trøste og opmuntre ham, en venlighed, der fra den syges side besvarede på ganske umilitærisk måde, idet han til de tilstedeværende underofficerers målløse forfærdelse tog premierløjtnanten om halsen, duttede ham og kaldte ham en god mand. Det blev i det hele taget snart ganske umuligt at beholde denne rekrut på kasernen. Han fik den ide, at han ikke kunne leve ret længe, fremkom bestandigt med religiøse talemåder og udtalte frygt for, at Gud ikke ville tilgive ham. Også her på hospitalet tror han, at han skal straffes, kommer og spørger, om han er en forbryder, mener at have begået noget kriminelt ved at møde syg i tjenesten. Men melankolien bunder ikke dybere, end at han sover fra sine sorger som et barn, spiser vor gode mad med appetit og hurtigt er bleven i alt fald en del beroliget. Der er grund til at håbe, at han under forandrede forhold og navnlig efter tilbagevenden til hjemmet vil genvinde sit helbred. Men jeg skønner ikke rettere, end at han for bestandig må være ubrugelig til al militær tjeneste.

Der er selvfølgelig mange andre måder, hvorpå den unge soldat kan blive sindssyg, således ikke sjældent i skikkelse af akut mani. Men den her beskrevne form mener jeg, som jeg begyndte med at sige, at måtte betragte som typisk for en vis klasse af landalmuens rekrutter. Hvis jeg har ret i, at unge mennesker af de højere samfundslag er mindre disponerede for denne psykose, afgiver den et eksempel på den åndelige dannelses betydning som værn overfor psykiske lidelser. Det er *F. Lange*, der har gjort

opmærksom på, at den civilisatoriske udviklingsproces snarest må antages at virke styrkende på hjernen, så at den vinder i modstandskraft, medens faren for sindssygdom er forholdsvis større hos dem, der "forsumpe" af mangel på planmæssig tilførsel og bearbejdelse af åndeligt stof. Jeg skal ikke her komme ind på diskussionen om, hvilken begrænsning der formentlig må gives en sådan opfattelse. Men i tilfælde som det foreliggende viser den i alt fald sin gyldighed. For de defekte individer, om hvilke der her er tale, lader det sig let erkende, at der ligger en fare i deres svigtende evne til at finde sig til rette under livets skiftende forhold".

#### Diskussion:

Pontoppidan udleverer patienten på en diskriminerende måde allerede i første sætning, hvor han benævner ham som "bondekarl fra Jylland og alt andet end en krigsmand", og beskriver ham som "ynkelig, grædende med uendelig flåben og tuden - et hjælpeløst, forskræmt barn". Når man har læst forelæsning, forstår man faktisk godt, at Thisted-rekruten ifølge Knud Pontoppidan ikke syntes at "rumme nogen anden tanke i hovedet end den, at han ville hjem til Thisted".



Pontoppidans opstilling af årsagselementer til, hvad han kalder en rekrut-psykose, er set med nutidens øjne naiv og grell.

På trods af at den pågældende rekrut skriver og regner godt og har været nummer et i sin skoleklasse, beskrives han som "havende et lavmål af intelligens", fordi Pontoppidan synes, at han, i sin depressive tilstand, måber og ser fjoget ud.

Det lægges ham også til last, at hans geografiske kundskaber er små. Det skyldes givetvis, at ingen i landsbyskolen i Thy har undervist ham i geografi. Det akademiske hovmod overfor landboerne viser sig blandt andet i sætningen: "Fordringerne hjemme i faderens bedrift har givetvis været beskedne".

Pontoppidan forsøger på en utrolig naiv og selvfølgelig helt forkert måde at overbevise sine studenter om, at

patientens spejlskrift tyder på åndssvaghed. Han siger til sidst, at en sådan skrift ses hos halvidioter, epileptikere og kvinder! Der var nok ingen, eller i alt fald så godt som ingen, kvinder blandt de medicinstuderende 1895, og de, der eventuelt var til stede, turde givetvis ikke protestere.

Herefter lægges det Thisted-rekrutten til last, at han ikke har været syd for Limfjorden eller set andre byer end Thisted, underforstået at dette efter Pontoppidans mening kunne være medvirkende til hans påståede lave intelligensniveau. Det var sandsynligvis helt normalt for bønderkarle i Thy i 1890'erne, at de ikke havde været syd for Limfjorden, før de blev indkaldt som soldat.

Bemærkningen om, at rekrutten i tiden fra sessionen i efteråret 1894 til indkaldelsen i foråret 1895 jævnligt græd og ikke havde lyst til noget, tyder på, at han allerede før indkaldelsen har haft en begyndende depressiv tilstand, fremkaldt af angsten for at skulle være soldat og være væk fra forældre, søskende og venner i lang tid. Dertil kommer hans onaniskyldfølelse, fremkaldt af den tids og også senere tiders umenneskelige, såkaldt kristne fordømmelse af onani. Den har været medvirkende til at drive mange mænd ud i en depressiv tilstand.

Thisted-rekrutten burde nok have været fritaget for militærtjeneste på grund af den depressive tilstand i månederne før indkaldelsen. Hvis der havde været mulighed for at blive militærnægter og lave socialt arbejde i stedet, havde vi sikkert kunnet finde denne thybo blandt militærnægterne, men noget sådant blev først muligt som en forsøgsordning fra 1960'erne, indtil de nuværende, faste rammer for udstationering af militærnægtere til socialt/kulturelt arbejde trådte i kraft i 1970.

Som et tredje element af betydning for forståelsen af udviklingen af den pågældende rekruts depression erfarer vi gennem Pontoppidans forelæsninger, at rekrutten under arbejdet på gården derhjemme i Thy er blevet sparket af en hest i underlivet med en mulig lyskebrok til følge. Lægen i Thisted har tilmed skrevet en attest på dette. Da man ved undersøgelsen i København ikke finder tegn på brok, kalder man rekrutten sygdomsoptaget og hypokonder. Det er imidlertid meget sandsynligt, at der under det hårde arbejde som karl på gården derhjemme har været brokforefald, der ikke har kunnet ses ved en måske noget lemfældig undersøgelse af en patient, som man på forhånd havde dømt til at være hypokonder, dårligt begavet, og som til med bare var en bondekarl fra Thy.

Som et sidste årsagsmoment til depressionen nævner Pontoppidan hjemve, og under hans forsøg på at beskrive og analysere hjemve får han lejlighed til at være diskriminerende mod bønder og jyder i særdeleshed, idet der tales om "snævre forhold og lav horisont hos disse mennesker". Det er givet, at rekrutten fra Thisted havde hjemve, men det er meget tvivlsomt, om den på nogen måde var sygelig. Den forstærkedes naturligvis af at han allerede før afrejsen var deprimeret, og at han under rekruttidens første, meget hårde periode blev endnu mere deprimeret.

Pontoppidan kommer i denne forbindelse ind på helt irrelevante beskrivelser af hjemve under forskellige himmelstrøg og slutter med at påstå, at jyder skulle være særligt disponerede til hjemve og - læst mellem linjerne - til en sygelig form for hjemve.

Herefter beskriver Pontoppidan imidlertid symptomer, der meget vel kan passe med, at den pågældende rekrut har

haft en ret svær depression af såkaldt psykogen eller reaktiv art, altså en depression, der væsentligst er fremkaldt af ydre begivenheder. Han beskriver visse rekrutters had til et urimeligt officerssvælde og kadaverdisciplin på kaserner med mangelfuld forplejning og sparsom søvn og sikkert også ofte urimeligt hårde, fysiske strabadser. Dette liv beskriver han som et raskt soldaterliv, og når dette liv og visse officerer lægges for had af visse rekrutter, mener han, at det må være en sindssyg reaktionsmåde. I dag vil de fleste nok mene, at det var en meget normal reaktionsmåde.

Der er intet mærkeligt i, at rekrutten fra Thy på baggrund af sin depression og det kulturchoke, han har fået i København og på kasernen, har haft vanskeligt ved at samle sine tanker og selv har følt, "at han ikke har haft sin gode forstand som rekrut".

Pontoppidans bemærkning om, at rekrutten som et landsbybarn skulle være særligt eksponeret for psykisk sygdom i forhold til folk, der er opvoksede i byen, svarer nok i nogen grad til den tids vrangopfattelser. På baggrund af Pontoppidans beskrivelse af rekrutten under opholdet på 6. afdeling (psykiatrisk) på Kommunehospitalet bliver det helt klart, at der er tale om en svær depression med selvbejdelse, selvforringelse med formodning om, at Gud aldrig vil tilgive ham, og en fornemmelse af at han sandsynligvis ikke får lov til at leve ret længe. Det forhold, at beroligelse, god mad på hospitalet og løfte om hjemsendelse meget hurtigt får depressionen til at svinde, tyder på, at depressionen har været af psykogen-reaktiv art, og jeg deler Pontoppidans håb om, at rekrutten efter tilbagevenden til hjemmet har genvundet sit psykiske helbred. Pontoppidans sætning: "Jeg skønner ikke rettere, end at han for bestandig må være ubrugelig til al militærtjeneste" burde have været formuleret på den måde, at "denne rekrut på grund af den depression, han har udviklet, her fritages for militærtjeneste".

Pontoppidan mener, at den nævnte rekruts reaktion er typisk for en vis klasse af "landalmuen", som skulle være særligt disponerede for sådanne reaktioner, og i denne forbindelse fremkommer han med den ret uhyrlige påstand, at åndelig dannelse skulle være et værn mod psykiske lidelser, og han gør sig endvidere delvis til talsmand for den vrangforestilling, at "den civilisatoriske udviklingsproces må antages at virke styrkende på hjernen, så den kan vinde i modstandskraft, mens faren for sindssygdom er forholdsvis større hos dem, der forsumpe af mangel på planmæssig tilførsel og bearbejdelse af åndeligt stof". Han siger dog i en bisætning, at denne teori har visse begrænsninger, men han fortsætter med at sige, at han er forvisset om, at teorien har gyldighed i det foreliggende tilfælde, og han placerer i sin slutreplik rekrutten under en gruppe, han kalder "defekte individer, der i deres svigtende evne til at finde sig til rette under livets skiftende forhold løber en stor risiko for at blive sindssyge".

Jeg er enig med Peter Kramp og Ole Rafaelsen, når de i deres forord til Janssenpharmas genoptryk af Knud Pontoppidans psykiatriske forelæsninger og studier, der første gang blev udgivet i 1895, skriver følgende: "Knud Børge Pontoppidan er uden al tvivl Danmarks mest omdebatterede psykiater. I sine unge år "højlydt beundret og næsten tilbedt" for så at blive centrum i den mest stormfulde "antipsykiatriske" bølge, der til dato har raset



her i landet, en stormflod, der får den nutidige diskussion om psykiatriens mål og midler til i sammenligning mere at minde om et hyggeligt bølge skvulp en sommerdag på Furesøen”.



Knud Pontoppidan var en mester i at give beskrivelser af sygdomsforløb af patienter, som det også fremgår af forelæsningsen: ”Rekrut-psykose”, men man savner den dynamiske fremstilling såvel biologisk som psykologisk. Han kunne stille diagnoser og prognoser, men både han og hans samtidige psykiatere havde hverken tro på eller mulighed for at behandle, og han var, som det klart er fremgået, meget præget af tidens sociale og klasse-mæssige opfattelser.

Der er ingen tvivl om, at vi i psykiatrien er nået et godt stykke videre siden 1890'erne - men der er givetvis stadig diskriminerende sociale og klasse-mæssige opfattelser, der burde korrigeres. Mange vil nok nikke genkendende til flere af diskriminationstendenserne Pontoppidans forelæsning fra 1890'erne. De findes stadig, om end i en betydeligt mere afsvækket form end i 1890'erne, såvel i psykiatrisk regie som i andre forhold.

Der er for mig ingen tvivl om, at historiske studier er særdeles vigtige, og at vi kan lære meget af historien, ikke mindst af fortidens fejltagelser.

I arene efter hjemsendelsen arbejdede patienten ved landbruget forskellige steder i Thy. I en alder af 62 år blev han indlagt på Koldby Sygehus på grund af en febril lidelse, der beskrives som lungebetændelse (pneumonia erouposa). Efter oplysningerne i journalen at dømmes, skønnes der imidlertid snarest at have været tale om en hjernebetændelse (meningitis).



Der blev rettet forespørgsel til lægerne på Psykiatrisk afdeling, Kommunehospitalet i København, om de eventuelt kunne finde journalen på den rekrut, Knud Pontoppidan holdt forelæsning over i maj 1895. Journalen blev fundet af Kerstin Thorslund på trods af at vi ikke kendte hverken navn, fødselsdato eller journalnummer.

I en artikel i Medicinsk Forum, 1982, skriver Niels Reisby blandt andet følgende i relation til omstående foto af et maleri udført af maleren Fridolin Johansen under

dennes indlæggelse på 6. afdeling: ”På et af kontorerne på Københavns Kommunehospitals psykiatriske afdeling (det, der tidligere hed 6. afdeling) hænger et smukt interiør fra mandsafdelingen, dateret 1893. Billedet stammer altså fra den periode, hvor der førtes en stormfuld offentlig debat om 6. afdeling anført af forfatterinden Amalie Skram med personlige angreb på afdelingens overlæge, Knud Pontoppidan. Det var denne diskussion om psykiatriens mål og midler, som Pontoppidan senere betegnede som ”den antipsykiatriske bølge” beskrevet i bogen ”6te Afdelings Jammersminde” fra 1897.

Dette bærer billedet på ingen måde præg af. Det synes malet en sollys eftermiddag, hvor lyset falder ind gennem de højtstående vestvinduer. To patienter sidder læsende på gangen under en af de store potteplanter på den karakteristiske konsol, der kan findes på billederne fra psykiatriske afdelinger langt op i dette århundrede. På bordet med lysestagerne står en netop forladt kaffekop. Roen understreges af plejersken, der synes stoppet op lige inden for døren.

I væggen til venstre står dørene åbne ind til ”cellerne”, og spandene er til brændsel til kakkellovnen, der opfyredes fra gangen. Også spybakken er med, og bemærk over dørene felterne med gaslygterne. De blev tændt hver aften af en mand, der medbragte en stige. Amalie Skram klagede over den støj, dette gav, og sagen blev drøftet i borgerrepræsentationen, hvor borgmester Borup erkendte, at denne skildring af de lokale forhold var korrekt, og ”der er her et forhold, Kommunen ikke kan være bekendt”. Om dette kan der læses borgerrepræsentationens forhandlinger den 28.10.1895.

Billedet er tydeligvis malet af en professionelt uddannet kunstner: kompositionen er sikker, lysvirkningerne dygtigt beskrevet, og billedet er gennemarbejdet i alle detaljer.

Foruden årstallet 93 er billedet signeret i nederste højre hjørne med initialerne FJ som vist i forstørret udgave af ovenstående fotografi. Ved hjælp af Weilbach's kunstnerleksikon kan disse initialer f.eks. henføre til Fridolin Johansen (1868-1908), om hvem det bl.a. anføres:

”På Zartmanns Skole . . . viste han sig som en fuldt udviklet kunstner, han kunne være så opfyldt af sit arbejde, at kammeraterne blev revet med og ligesom syntes at arbejde under ham. Men han var en udpræget bohématur og nedbrød i løbet af få år sit helbred. Efter at være indlagt på en nerveklinikk genvandt han imidlertid under et rekreationsophold på Mors 1893-1894 sin tidligere arbejdskraft, men fra midt i 90'erne og til sin død malede han kun sjældent ting af værdi. Alligevel er den lødige del af hans produktion (vel et halv hundrede billeder) tilstrækkelig til, at han vil blive mindet som et af den tids største talenter”.

#### LITTERATURREFERENCER:

Borgerrepræsentationens forhandlinger 28.10.1895.

Pontoppidan, K.: 6te Afdelings Jammersminde. Th. Lunds Efterfølgere. København 1897.

Skram, A.: Professor Hieronimus. Pax, Oslo 1974. (1. udgave København 1895).

Weilbach's Kunstnerleksikon. Red.: M. Bodelsen & P. Engelstoft.

Achehoog 1949, bd. 2 p. 78 (ved P. Uttenreiter).

(Kilde: Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred 1983, side 7-21).